

PROBLEMY DZIECI I MŁODZIEŻY

w czasie pandemii, izolacji społecznej i nauki zdalnej

- Kondycja Psychiczna Dzieci i Młodzieży
- Nierówności - Wykluczenia edukacyjne
- Przemoc – Cyberprzemoc – Wykluczenie Rówieśnicze

opracowanie przygotowane w związku z konferencją

*Razem przeciw wykluczeniu dzieci i młodzieży w
(po)pandemicznych realiach społecznych*

Zbigniew Koziański

Łódź 25.03.2021.

Konferencja

Razem przeciw wykluczeniu dzieci i młodzieży w (po)pandemicznych realiach społecznych

odbyła się w dniu 25.03.2021 roku online .

Kluczowe tematy konferencji :

- Kondycja Psychiczna Dzieci i Młodzieży
- Nierówności - Wykluczenia Edukacyjne
- Przemoc - Cyberprzemoc - Wykluczenie Rówieśnicze

Organizatorzy Konferencji :

Społeczna Akademia Nauk, Komenda Miejska Policji w Łodzi oraz Poradnia Psychologiczno-Pedagogiczna dla Młodzieży w Łodzi

Razem
przeciw wykluczeniu

25.03.2021
godz. 10.00-14.00
Platforma Teams

Dzieci i młodzież
w (po)pandemicznych realiach społecznych

Program konferencji

10.00-10.30	Możemy pogodzić konferencje dr hab. D. Ignatowska, prof. hab. Sławka Sani w Łodzi, Naczelnik Wydziału Pedagogii KAMP w Łodzi, prof. M. S. Szymura, D. Nowak, Dyrektor PPPdM w Łodzi	12.00-12.15	Awans 27-letniego – spektakl cyfrowy Karoliny K., Beata Kozłowska, prof. Marjanny w Łodzi, M. Jankowiak, Naczelniczka Wydziału Pedagogii KAMP w Łodzi
10.30-10.45	Wprowadzenie do tematyki konferencji dr hab. D. Ignatowska, prof. hab. Sławka Sani w Łodzi	12.15-12.30	Przemoc i wykluczenie – wykluczenie rówieśnicze dr hab. D. Ignatowska, prof. hab. Sławka Sani w Łodzi
10.45-11.00	Psychologiczne aspekty izolacji dzieci i młodzieży w sytuacji epidemicznej dr hab. D. Ignatowska, prof. hab. Sławka Sani w Łodzi	12.30-12.45	Przemoc i wykluczenie – wykluczenie rówieśnicze dr hab. D. Ignatowska, prof. hab. Sławka Sani w Łodzi
11.00-11.15	Wpływ izolacji na zdrowie psychiczne młodzieży dr hab. D. Ignatowska, prof. hab. Sławka Sani w Łodzi	12.45-13.00	Przemoc i wykluczenie – wykluczenie rówieśnicze dr hab. D. Ignatowska, prof. hab. Sławka Sani w Łodzi
11.15-11.30	Wpływ izolacji na zdrowie psychiczne młodzieży dr hab. D. Ignatowska, prof. hab. Sławka Sani w Łodzi	13.00-13.15	Przemoc i wykluczenie – wykluczenie rówieśnicze dr hab. D. Ignatowska, prof. hab. Sławka Sani w Łodzi
11.30-11.45	Indywidualizacja w pracy w grupie zdalcowej – możliwości i ograniczenia dr hab. D. Ignatowska, prof. hab. Sławka Sani w Łodzi	13.15-13.30	Przemoc i wykluczenie – wykluczenie rówieśnicze dr hab. D. Ignatowska, prof. hab. Sławka Sani w Łodzi
11.45-12.00	Wpływ izolacji na zdrowie psychiczne młodzieży dr hab. D. Ignatowska, prof. hab. Sławka Sani w Łodzi	13.30-13.45	Zakończenie konferencji dr hab. D. Ignatowska, prof. hab. Sławka Sani w Łodzi, Naczelnik Wydziału Pedagogii KAMP w Łodzi, prof. M. S. Szymura, D. Nowak, Dyrektor PPPdM w Łodzi

Zarejestruj się tutaj:
<https://forms.gle/ugM4XogFUFTcf7Fj6>
Rejestracja trwa do 14.03.2021

ORGANIZATORZY: Wiedzioty, Społeczna Akademia Nauk, WPCEN, Poradnia Psychologiczno-Pedagogiczna dla Młodzieży w Łodzi

PATRONAT: Prezydent Miasta Łodzi, Kuratorium Oświaty w Łodzi

RAJONALNY MEDALNY: UMCS KOP2, ISW2

List intencyjny

Społeczna Akademia Nauk, Komenda Miejska Policji w Łodzi oraz Poradnia Psychologiczno-Pedagogiczna dla Młodzieży w Łodzi

mają zaszczyt zaprosić do udziału w konferencji

Razem przeciw wykluczeniu. Dzieci i młodzież w (po) pandemicznych realiach społecznych.

Konferencja online odbędzie się 25 marca 2021 roku w Łodzi, w godz. 10 -14.

Cel konferencji

Konferencja nawiązuje do Łódzkiego Forum Przeciwko Mowie Nienawiści, Przemocy i Wykluczeniu pt. NIE HEJTUJ MNIE I NIE WYKLUCZAJ, jakie odbyło się 27 maja 2019 r. w Pałacu Młodzieży w Łodzi.

Forum było poświęcone refleksji nad stanem i poczuciem bezpieczeństwa mieszkańców Łodzi w kontekście zagrożeń czynami z nienawiści i przemocy psychicznej w różnych grupach społecznych, zwłaszcza wśród dzieci , młodzieży oraz seniorów i osób chorych bądź niepełnosprawnych.

Obecna **Konferencja** jest kontynuacją idei Forum i stanowi kolejny etap **kampanii profilaktycznej** skierowanej przeciwko przemocy rówieśniczej i różnych form wykluczenia występujących w środowisku młodzieży (także cyberprzemocy), adresowanej do uczniów łódzkich szkół podstawowych i ponadpodstawowych. Kolejne etapy kampanii przewidują zaangażowanie rówieśników w prowadzenie warsztatów dla dzieci i młodzieży . Studenci i uczniowie zostaną przygotowani przez łódzkich policjantów i specjalistów z Poradni Dla Młodzieży do prowadzenia warsztatów profilaktycznych w środowisku swoich rówieśników.

Zadaniem konferencji jest wspólne poszukiwanie odpowiedzi na następujące pytania :

- Jaka jest obecna kondycja psychiczna i sytuacja społeczna młodzieży w okresie pandemii w związku z izolacją społeczną, nauką zdalną ?
- Z jakimi wyzwaniami mierzą się obecnie, i będą musieli się mierzyć po powrocie uczniów do nauki w szkole wychowawcy (dyrektorzy szkół, nauczyciele, rodzice, specjaliści szkolni) ?
- Jakimi skutkami niosą różne formy wykluczenia dzieci i młodzieży, zarówno w wymiarze edukacyjnym jak i społeczno-psychologicznym ?
- W jaki sposób wspierać dzieci i nauczycieli oraz wzmacniać ich zdrowie psychiczne uczniów ?
- Jak zapobiegać zjawiskom wykluczania i przemocy rówieśniczej, także cyberprzemocy?
- Jakimi działaniami profilaktycznymi i interwencjami wychowawczymi, edukacyjnymi, prawnokarnymi skutecznie przeciwdziałają różnym formom wykluczenia i przemocy oraz służą bezpieczeństwu i zdrowiu ?

Do udziału w konferencji zapraszamy dyrektorów szkół, nauczycieli, specjalistów szkolnych, a także przedstawicieli instytucji publicznych oraz niosących pomoc społeczną i psychologiczno-pedagogiczną, oraz wszystkie osoby zainteresowanych zdrowiem, bezpieczeństwem dzieci i młodzieży.

Dyrektor Poradni dla Młodzieży

Spis treści

Rozdział I. Kondycja psychiczna dzieci i młodzieży - konsekwencje pandemii, izolacji społecznej i nauki zdalnej

1. Znaczące osłabienie kondycji psychicznej (zdrowia psychicznego) dzieci i młodzieży - wnioski z badań prowadzonych przez Instytut Profilaktyki Zintegrowanej
2. Konsekwencje pandemii dla zdrowia psychicznego dzieci i młodzieży - stanowisko ekspertów PAN
3. Wskaźniki i zjawiska opisujące stan zdrowia psychicznego uczniów
4. Trudności i problemy dzieci i młodzieży zgłaszane w gabinetach psychologicznych
5. Długotrwałe konsekwencje przewlekłego stresu i złej kondycji psychicznej uczniów
6. Wzrost obaw i niepokojów rodziców i nauczycieli
7. Wyzwania i potrzeby
8. Pytania do badaczy i praktyków

Źródła i polecane raporty

Rozdział II. Nierówności i wykluczenia edukacyjne

1. Diagnoza sytuacji – wzrost nierówności edukacyjnych w czasie pandemii
2. Przyczyny i przejawy wykluczenia edukacyjnego
3. Wykluczenia i problemy edukacyjne - wskaźniki i zjawiska
4. Kondycja psychiczna uczniów a problemy związane z nauką
5. Definicje wykluczenia - różne rodzaje i wymiary wykluczenia
6. Wyzwania
7. Pytania do badaczy i praktyków

Źródła i polecane raporty

Rozdział III. Przemoc (cyberprzemoc) i wykluczenie w czasie epidemii - przemoc rówieśnicza

1. Cyberprzemoc, wykluczenie, hejt, mowa nienawiści – definicje
2. Formy cyberprzemocy
3. Skutki cyberprzemocy
4. Cyberprzemoc w czasach zarazy i warunkach zdalnej edukacji
5. Skala i rodzaj problemów - wskaźniki i dane na temat przemocy w czasie pandemii
6. Wspieranie na odległość – co mogą zrobić dorośli, szkoła
7. Szkolne przyczyny przemocy i dyskryminacji
8. Jak radzić sobie z przemocą w szkole - kierunki pracy wychowawczo-edukacyjnej
9. Pytania do badaczy i praktyków

Źródła i polecane raporty

Wstęp

Opracowanie **PROBLEMY DZIECI I MŁODZIEŻ** w czasie pandemii, izolacji społecznej i nauki zdalnej powstało z okazji konferencji *Razem przeciw wykluczeniu dzieci i młodzieży w (po)pandemicznych realiach społecznych*, jaka odbyła się online 25.03.2021.

Konferencja nawiązuje do idei Łódzkiego Forum Przeciwko Mowie Nienawiści, Przemocy i Wykluczeniu pt. NIE HEJTUJ MNIE I NIE WYKLUCZAJ, jakie odbyło się 27 maja 2019 r. w Pałacu Młodzieży w Łodzi. Forum to było poświęcone refleksji nad stanem i poczuciem bezpieczeństwa mieszkańców Łodzi w kontekście zagrożeń czynami z nienawiści i przemocy psychicznej w różnych grupach społecznych, zwłaszcza wśród dzieci, młodzieży oraz seniorów i osób chorych bądź niepełnosprawnych.

Opracowanie *Problemy dzieci i młodzieży w czasie pandemii...* składa się z trzech rozdziałów odpowiadających kluczowym tematom, którym była poświęcona w/w konferencja.

Rozdział I *Kondycja psychiczna dzieci i młodzieży - konsekwencje pandemii, izolacji i nauki zdalnej* poświęcony jest problematyce zdrowia psychicznego dzieci i młodzieży. Opisuje, na podstawie wyników badań i obserwacji pochodzących z gabinetów psychologicznych, stan kondycji psychicznej uczniów oraz problemy, potrzeby i wyzwania, jakie wiążą się z tym dla wychowawców i wszystkich osób zajmujących się dziećmi obecnie i w czasie po pandemii.

Rozdział II *Nierówności i wykluczenia edukacyjne* opisuje konsekwencje pandemii dla pogłębiania się nierówności edukacyjnych i różnego rodzaju wykluczenia, jakim podlegają dzieci i młodzież, związane z nierównościami o podłożu ekonomicznym, środowiskowo-rodzinnym, zdrowotnym, edukacyjnym, technologicznym. Proponuje się też działania, jakie powinny być podjęte, aby zmniejszyć ujawnione różnice w sytuacji życiowej uczniów oraz wyrównywać szanse tych, którzy znajdują się w gorszym położeniu.

Rozdział III *Przemoc (cyberprzemoc) i wykluczenie w czasie epidemii - przemoc rówieśnicza* nawiązuje do tematyki Łódzkiego Forum **Nie hejtuj mnie i nie wykluczaj**. Rozdział poświęcony jest różnym formom cyberprzemocy i hejtowi, jakie pojawiły się w warunkach epidemii, izolacji społecznej i nauki zdalnej, a przede wszystkim tzw. przemocy rówieśniczej. Wskazuje się także źródła i skutki przemocy oraz sposoby wsparcia uczniów przez dorosłych (nauczycieli, rodziców), jakie można i należy podejmować w warunkach zdalnej edukacji. Pokazano także kierunki pracy edukacyjno-wychowawczej szkoły, których celem jest zapobieganie przemocy rówieśniczej i skuteczne interwencje w sytuacji, kiedy przemoc ma miejsce.

Na zakończenie każdego z rozdziałów postawiono **pytania** dla badaczy i praktyków, na które próbowano odpowiadać w czasie konferencji *Razem przeciw wykluczeniu dzieci i młodzieży*. Kwestie te wymagają dalszych, pogłębionych analiz a wnioski praktycznego wdrożenia .

Rozdział I.

Kondycja psychiczna dzieci i młodzieży - konsekwencje pandemii, izolacji i nauki zdalnej

1. Znaczące osłabienie kondycji psychicznej dzieci i młodzieży - wnioski z badań prowadzonych przez Instytut Profilaktyki Zintegrowanej
2. Konsekwencje pandemii dla zdrowia psychicznego dzieci i młodzieży - stanowisko ekspertów PAN
3. Wskaźniki i zjawiska opisujące stan zdrowia psychicznego uczniów
4. Trudności i problemy dzieci i młodzieży zgłaszane w gabinetach psychologicznych
5. Długotrwałe konsekwencje przewlekłego stresu i złej kondycji psychicznej uczniów
6. Wzrost obaw i niepokojów rodziców i nauczycieli
7. Wyzwania i potrzeby
8. Pytania do badaczy i praktyków

Źródła i polecane raporty

1. *Jak wspierać uczniów rok po epidemii? Wyzwania i rekomendacje z obszaru wychowania, profilaktyki i zdrowia psychicznego* (Raport na zlecenie MEN Instytutu Profilaktyki Zintegrowanej)
2. *Konsekwencje pandemii dla zdrowia psychicznego i edukacji dzieci i młodzieży* (Stanowisko Ekspertów PAN)
3. *Negatywne doświadczenia młodzieży w czasie pandemii* (Raport fundacji Dajemy Dzieciom Siłę)
4. *Jak przeciwdziałać wykluczeniom w edukacji?* - Raport fundacji Katalist
5. *Porozmawiaj z klasą. Problemy uczennic i uczniów w oczach nauczycielek i nauczycieli* – Raport fundacji Szkoła z klasa
6. *Raport Zdalne nauczanie w opiniach młodzieży łódzkich liceów. Radzenie sobie z nauką oraz kondycja psychiczna uczniów w okresie epidemii, izolacji społecznej i zdalnego nauczania* (Zbigniew Koziański . Poradnia dla Młodzieży.)

1. Znaczące osłabienie kondycji psychicznej dzieci i młodzieży

W raporcie zrealizowanym na zlecenie MEN *Jak wspierać uczniów rok po epidemii? Wyzwania i rekomendacje z obszaru wychowania, profilaktyki i zdrowia psychicznego* zawarto następujące **wnioski** z badań prowadzonych od kwietnia 2020 do stycznia 2021 roku przez Instytut Profilaktyki Zintegrowanej :

- *Trwający od już ponad roku czas epidemii COVID – 19 i związany z nim reżim sanitarny (zwłaszcza aspekt izolacji społecznej i licznych ograniczeń), a także wielomiesięczny okres nauczania zdalnego doprowadził do **znaczącego osłabienia kondycji psychicznej uczniów***
- *Zjawisko to może się nadal pogłębiać i to nawet w optymistycznym przypadku szybkiego wygaśnięcia epidemii, gdyż*
- *Skutki psychologiczne i społeczne pandemii już są a mogą być jeszcze bardziej poważne i będą trwały dłużej niż sama pandemia*
- *Stan psychiczny dzieci i młodzieży ...pogarszał się w kolejnych fazach epidemii (jesienią 2020 roku był gorszy niż wiosną 2020 roku) – **nasiliły się przejawy depresji, lęki, smutek i osamotnienie, przygnębienie, wyczerpanie, utrata energii, motywacji (abulia), żal i frustracja (irytacja) z powodu utraty szans, uczucie rezygnacji itp.** - Z.K.*
- *Według badań z listopada i grudnia 2020 mniej niż połowa nastoletnich uczniów (w wieku 12-16 lat) dobrze radzi sobie psychicznie, otrzymując w czasie epidemii i izolacji wystarczające wsparcie. Oznacza to, że **większość nastolatków** potrzebuje większej niż obecnie pomocy od nas, dorosłych – zarówno ze strony środowiska rodzinnego, szkolnego, jak specjalistycznego*
- *W trakcie drugiej fali epidemii (badania z listopada 2020) obserwujemy wzrost odsetka obawiających się o „przedłużanie się ograniczeń wychodzenia z domu”, odczuwających „ogólną niepewność co do przyszłości” oraz odczuwających obawę „jak sobie poradzę z egzaminami”.*
- *Odsetek młodzieży przeżywającej zwiększoną intensywność trudnych uczuć utrzymuje się na wysokim poziomie i obejmuje około 50% dziewcząt i 40% chłopców.*
- *Problem jest niepokojący, gdyż mamy do czynienia z **chronicznością stanu**, który towarzyszy młodzieży przez wiele miesięcy.*
- *Stan ten można scharakteryzować tak: około połowa badanych nastolatków ma samopoczucie, w którym poczucie braku energii łączy się z podwyższoną irytacją, a dodatkowo (częściej u dziewcząt) także z odczuciem smutku i osamotnienia.*

Nastąpiły **niepokojące zmiany** w kondycji psychicznej uczniów pomiędzy 2019 a 2020 r, które w świetle przeprowadzonych analiz należy przypisać wpływowi czasu epidemii:

- *wzrost odsetka **dziewcząt** deklarujących odczuwanie myśli samobójczych co najmniej dwukrotnie w okresie ostatniego miesiąca (z poziomu 12% przed epidemią, do poziomu 17% w czasie epidemii);*

- ponad 2-krotny wzrost liczby osób często doświadczających cyberprzemocy (doświadczanie cyberprzemocy 3 razy lub więcej w okresie ostatniego miesiąca przed badaniem) zarówno wśród dziewcząt, jak i wśród chłopców (z poziomu 2% do poziomu 5%);

- wzrost odsetka młodzieży, która odczuwała często lub przez cały czas **poczucie osamotnienia** (z poziomu 21% przed epidemią do 28% w czasie epidemii w całej grupie badanej, a u dziewcząt z poziomu 30% osamotnionych przed epidemią do 43% w czasie epidemii);

- wzrost odsetka młodzieży, która w okresie ostatniego miesiąca odczuwała **stres szkolny** codziennie lub co drugi dzień (dziewczeta - przed epidemią 44% w czasie epidemii 57% , chłopcy – przed epidemią 31%, w czasie epidemii - 39% ;

- wzrost odsetka dziewcząt, które w ostatnim tygodniu często lub cały czas odczuwały **przygnębienie** (przed epidemia – 34%, w czasie epidemii - 45

Zły stan kondycji psychicznej i społecznej dzieci i młodzieży stanowi poważne WYZWANIE dla wychowawców, osób i instytucji zajmujących się dziećmi i młodzieżą! (patrz pkt.7. Wyzwania i potrzeby)

Oczywiście należy mieć na uwadze, że nie cała populacja dzieci i młodzieży znajduje się w złej kondycji psychicznej, i nie u wszystkich uczniów nastąpiło pogorszenie zdrowia emocjonalno-społecznego w okresie epidemii.

Na przykład, jak wskazują na to wyniki badań prowadzonych przez Instytut Profilaktyki Zintegrowanej, 44% nastolatków charakteryzuje się dobrym samopoczuciem, a 23% umiarkowanie dobrym, kilkanaście % deklaruje lepsze samopoczucie niż przed epidemią.

Podobnie w badaniach przeprowadzonych wśród łódzkich licealistów (źródła poz.7) pod koniec pierwszego okresu nauki zdalnej (koniec czerwca 2020 roku ,) 36% uczniów czuło się w okresie epidemii dość dobrze, a 13 % cieszyło się zdecydowanie dobrym samopoczuciem (35% czuło się źle a 16 % zdecydowanie źle.)

Ponadto oceniając bilans trzech miesięcy epidemii i nauki zdalnej część licealistów wskazywała szereg zmian pozytywnych, jakie zaszły w ich życiu :

- 33% dobrze wykorzystało czas nauki zdalnej dla własnego rozwoju
- 52% realizowało swoje pasje i zainteresowania
- 60% wykorzystało czas epidemii na naukę (solidną)
- 32% utrzymało lub poprawiło swoje relacje ze znajomymi
- 30% wzmocniło swoje więzi z rodziną
- 26% utrzymało lub poprawiło swoje zdrowie fizyczne
- 18% czuje się mocniejszych psychicznie niż przed epidemią
- 20 % z nadzieją patrzy w przyszłość

Rzecz jasna odsetki uczniów dla których miniony okres epidemii (marzec – czerwiec 2020) przyniósł zjawiska negatywne były wyższe (poczucie strat, zaniedbań w nauce, pogorszenie

się zdrowia fizycznego i psychicznego, obawy o przyszłość), a dotyczy to szczególnie tych nastolatków, którzy ocenili stan swojej kondycji psychicznej jako zły.

Reasumując, pamiętając o osłabieniu kondycji psychicznej znacznej części młodzieży, nie należy zapominać o tej grupie, która pozytywnie zaadaptowała się do trudów czasu epidemii.

2. Konsekwencje pandemii dla zdrowia psychicznego i edukacji dzieci i młodzieży - stanowisko 10 zespołu ds. COVID -19 przy Prezesie PAN

Eksperci PAN zwracają uwagę na stres, nasilenie się chorób psychicznych i psychosomatycznych, niepewne perspektywy zawodowe, przemoc, zagrożenia z sieci, zaburzenie poczucia bezpieczeństwa, jako konsekwencje pandemii i izolacji społecznej.

Cytuję wybrane wypowiedzi :

Grupą szczególnie wrażliwą na skutki choroby COVID - 19 są dzieci i młodzież...psychologiczne i edukacyjne skutki pandemii mogą być u nich bardzo poważne, a czasem będą trwać dłużej niż sama pandemia.

*Z badań naukowych wynika, że osoby młode szczególnie silnie odczuwają stres związany z epidemią COVID-19. Przyczynia się do tego między innymi **destabilizacja** życia rodzinnego, **izolacja** od rówieśników, konieczność **zmiany nawyków** i **utrata bezpiecznej rutyny**.*

***Lęk i niepewność** wzmaga także intensywna ekspozycja na negatywne informacje dotyczące pandemii i jej skutków.*

*Dochodzi do tego **stres** związany z **naturalnymi dla tego wieku zmianami rozwojowymi** zarówno w sferze biologicznej, jak i społecznej oraz psychologicznej, w tym jakościowymi zmianami sposobu przeżywania i myślenia.*

*Badania pokazują, że szczególnie negatywny wpływ na psychologiczną kondycję osób młodych ma **przymusowe zamknięcie w domu**, które nie tylko skazuje je na częściową **bezczynność i izolację od rówieśników**, ale często pozbawia tak potrzebnej w wieku rozwojowym **prywatności i intymności**.*

*Młodzież, szczególnie ta u progu dojrzałości, może niepokoić się także **gorszymi perspektywami** na przyszłość: pandemia może **zniweczyć** ich marzenia, dążenia i nadzieje na sukces.*

*Dodatkowo, w sytuacji, gdy wielu rodziców i opiekunów boryka się z poważnymi trudnościami, osoby młode mogą stać się **ofiarami przemocy** słownej, psychicznej i fizycznej, doświadczanej bezpośrednio lub pośrednio. Zamknięcie dzieci i młodzieży w domach sprawia, że **więcej czasu spędzają one w sieci**.*

*Doświadczanie przez osoby młode **różnych form stresu**, tak jak to się dzieje w pandemii, może prowadzić do pojawienia się lub nasilenia szeregu chorób psychicznych, jak depresja lub zaburzenia psychotyczne . U niektórych może prowadzić do zaburzeń zachowania, jak samobójstwa i samookaleczenia, zaburzenia jedzenia, snu, lub przemoc wobec innych .*

*Doznawanie pośrednio bądź bezpośrednio aktów **przemocy psychicznej i fizycznej** we wczesnym wieku może trwale upośledzić rozwój zdolności poznawczych, emocjonalnych i społecznych. Sprzyja także rozwojowi w przyszłości **zaburzeń psychosomatycznych i psychiatrycznych**, uzależnień czy myśli samobójczych .*

- Ponadto młodzież zauważa pogorszenie się perspektyw na przyszłość – pandemia może zniweczyć ich marzenia, dążenia, nadzieje na sukces.

- Zwraca się uwagę na fakt, że wchodzenie na rynek pracy w okresie recesji może dawać o 3% do 8% zarobków mniej - w ciągu kolejnych dziesięciu lat

- Ponadto rodzi to takie dalekosiężne skutki, jak : zwiększona śmiertelność w średnim wieku, mniejsze prawdopodobieństwo zawarcia związku małżeńskiego, mniejsza dzietność , większe prawdopodobieństwo rozpadu związku, trwałe i negatywny wpływ zawirowań gospodarczych na życie i zdrowie dzieci i młodzieży

3. Stan kondycji psychicznej uczniów - wskaźniki i zjawiska

- 50% uczniów przyznaje (badania z jesieni 2020), że edukacja zdalna negatywnie wpływa na ich zdrowie psychiczne i fizyczne (na wiosnę te współczynniki były niższe - ok. 30%)

- 33 % ocenia swój stan psychiczny jako zły lub bardzo zły

- 27% doświadczyło różnych form przemocy, w tym 15% ze strony rówieśników

- Co 4 licealista w Polsce często czuje smutek, samotność, przygnębienie

- 60% ma zaburzenia snu (rozregulował się rytm dobowy)

- Notuje się wysoki poziom **stresu szkolnego** a jednocześnie lęk i obawy z powodu powrotu do szkoły, uczniowie , którzy po roku trwania epidemii mają słabą kondycję psychiczną jednocześnie mają największe deficyty w nauce

- Wzrasta liczba przypadków depresji, stanów lękowych, myśli samobójcze zaburzeń odżywiania wśród dzieci i młodzieży

- Nasila się ilość **negatywnych emocji** : wzrost stanów depresyjnych, wyczerpania, poczucia strat i żalu, regres w umiejętnościach społeczno-emocjonalnych, demotywacja, długotrwały stres, narastanie lęków szkolnych i o przyszłość, załamanie planów, problemy psychosomatyczne

- U niektórych uczniów zauważa się całkowity brak motywacji do działania (abulia)

- Częste są : przygnębienie, uczucie rezygnacji, utraty nadziei, że „to” się kiedyś skończy

- W Anglii

- 50% nastolatków przeżywa stały lęk

- 56% odczuwa pogorszenie zdrowia psychicznego

- 18 % nie ma siły zmagać się z życiem, 65% zatraciło poczucie bycia młodym człowiekiem

4. Trudności i problemy dzieci i młodzieży zgłaszane w gabinetach psychologicznych

Specjaliści pracujący z młodzieżą zwracają uwagę na następujące **trudności i problemy** zgłaszane przez rodziców i młodzież w gabinetach psychologicznych :

- Ograniczenie lub **brak relacji** niezbędnych do prawidłowego rozwoju psychospołecznego
- **Objawy psychosomatyczne** spowodowane nauczaniem zdalnym : zaburzenie rytmu snu i czuwania, spadek motywacji, problemy z koncentracją uwagi, wynikające z długotrwałej pracy przed ekranem, zaburzenia snu, nadwaga , spadek kondycji fizycznej, bóle kręgosłupa, bóle głowy, oczu
- Poczucie bezsilności - braku wpływu na życie, doświadczenie nieprzewidywalności rozwoju pandemii
- Żal i frustracja z powodu utraty szans, starty czasu, perspektyw, wizji bezpiecznego świata, pokrzyżowanie planów, celów i marzeń
- Brak możliwości rozwoju zainteresowań
- Poczucie bycia niewysłuchanym- brak przestrzeni do wyrażania siebie poza Internetem
- Klasowa cyberprzemoc- trudniejsza do wykrycia niż w świecie rzeczywistym
- Dzieci częściej stają się ofiarami przemocy - z 2% do 5% wzrósł odsetek uczniów doświadczających częstej cyberprzemocy ze strony rówieśników
- Więcej czasu spędzonego w sieci - narażenie na szkodliwe treści, zachowania krzywdzące, nękanie - brak nadzoru ze strony rodziców

5. Długotrwałe konsekwencje przewlekłego stresu i złej kondycji psychicznej uczniów

Przewlekły stres i obniżenie kondycji psychicznej są czynnikami sprzyjającymi wzrostowi zaburzeń psychicznych i psychosomatycznych ale także **wzrostowi zachowań problemowych i ryzykownych** (w czasie trwania i po epidemii), takich jak : uzależnienia, przemoc, samookaleczenia, samobójstwa . Można wskazać kilka długotrwałych skutków :

1. Wzrost ilości dzieci i młodzieży z zaburzeniami psychicznymi (już jest zauważany), ale może być poważniejszy - zaburzenia lękowe, depresje, zaburzenia obsesyjno-kompulsywne, fobie społeczne, zespół stresu pourazowego, samookaleczenia, myśli samobójcze
2. Zaburzenia zachowania i uzależnienia behawioralne : fonoholizm, od gier internetowych, syndrom FOMO, od pornografii, ale też nadużywanie substancji psychoaktywnych w celu redukcji stresu, to także może być konsekwencją silnego wpływu TIK
3. Przewlekły stres i wyczerpanie

4. Zahamowanie rozwoju społecznego (regres społeczny), trudność w przyjmowaniu cudzej perspektywy, w rozpoznawaniu emocji i potrzeb innych osób, deficyty w związane z komunikacją interpersonalną,

5. Zahamowanie myślenia twórczego i innych umiejętności intelektualnych

6. Wzrost obaw i niepokojów rodziców i nauczycieli

Silnie wzrosły w trakcie trwania epidemii obawy rodziców.

Jesienią 2020 roku i zimą 2021 roku rodzice powszechnie obawiają się :

1. Negatywnego wpływu sytuacji epidemii i nauki zdalnej na psychikę (77%) 2. Uzależnienie dzieci od Internetu (76%) 3. Tego, że dzieci nie podołają obowiązkom szkolnym (65%) 4. Nieprzestrzegania zasad higieny i bezpieczeństwa (relatywnie mało -15%)

Problemy zauważają też nauczyciele .

Najbardziej poważne i częste problemy wśród uczniów to zdaniem nauczycieli (Raport : *Porozmawiaj z klasą .Problemy uczennic i uczniów w oczach nauczycielek i nauczycieli (2020)*

Depresja, przemoc , uzależnienia - szczególnie od komórki, Internetu, portali społecznościowych, gier, złe relacje rówieśnicze, problemy z koncentracją uwagi, złe relacje z rodzicami, cyberprzemoc, przemoc w rodzinie.

Badania europejskiej młodzieży wskazują na 4 główne problemy, które niepokoją dzieci i młodzież w wieku 11-17 lat (Raport : *Nasza Europa. Nasze prawa. Nasza przyszłość.*)

1. Problem zdrowia psychicznego - stres , niepewność, niepokój o swoją przyszłość

2. Dyskryminacja i przemoc

3. Zmiany klimatu

4. Brak perspektyw

Według w/w badań

- 1/3 dzieci doświadczyła - w świetle powyższych badań - dyskryminacji lub wykluczenia, w przypadku dzieci z niepełnosprawnością, wśród osób LGBTQ+, dzieci migrantów, z mniejszości etnicznych odsetek ten sięga 50%

- 1/10 odczuwa problemy zdrowia psychicznego – doświadcza depresji lub lęku

7. Wyzwania i potrzeby

Kondycja psychiczna i społeczna dzieci i młodzieży stanowi poważne WYZWANIE dla wychowawców, osób i instytucji zajmujących się dziećmi i młodzieżą?

Istnieje PALĄCA POTRZEBA objęcia dzieci i młodzieży **wszechstronnym wsparciem wychowawczym, profilaktycznym i pomocowym w różnorodnych formach i na jak najszerzą skalę** (pomocą należy całą populację dzieci i młodzieży, a szczególnie uczniów z grup ryzyka i znajdujących się w sytuacjach kryzysowych).

Większość nastolatków potrzebuje **większej niż obecnie pomocy** od nas, dorosłych - zarówno ze strony środowiska rodzinnego, szkolnego, jak specjalistycznego.

Potrzeba i wyzwania są tym większa, gdyż :

- wymogi izolacji i reżimu sanitarnego znacznie utrudniają diagnozowanie problemów, a jednocześnie radykalnie ograniczają różnorodność zdrowych form aktywności uczniów uniemożliwiając harmonijny rozwój fizyczny, emocjonalny, intelektualny, społeczny i duchowy

- ograniczono została skala i różnorodność wsparcia wychowawczego

- radykalnie spadła skala zrealizowanych programów profilaktycznych

Jednocześnie rodzice o wychowawcy, którzy powinni stanowić podstawowe źródło wsparcia psychicznego dla dzieci i młodzieży, sami doświadczają skutków sytuacji kryzysowej związanej z epidemią, co utrudnia im udzielanie efektywnego wsparcia.

8. Pytania do badaczy i praktyków*

1. Jaka była i jest obecnie **kondycja psychiczna i sytuacja społeczna** dzieci i młodzieży w okresie trwania i rozwoju pandemii w związku z izolacją społeczną, nauką zdalną ?

2. Kto, które grupy młodzieży były, są i będą **najbardziej narażone** na negatywne skutki pandemii, wykluczenia, jakie są **grupy ryzyka** , kto cierpi i może cierpieć najbardziej ?

- *uczniowie w trudnej sytuacji osobistej i rodzinnej, przeżywający podwójny kryzys*

- *uczniowie nie mający wystarczającego wsparcia w domu, rodzinie, wśród rówieśników, zarówno wsparcia psychologicznego, jak i dotyczącego nauki czy dostępu do komputera, internetu, sprzętu wykluczeni cyfrowo i edukacyjnie)*

- *dzieci z rodzi dysfunkcyjnych - w których panuje przemoc, nasilone konflikty, uzależnienia, różnego rodzaju zaburzenia psychiczne*

- *uczniowie wrażliwi, mało odporni na stres i sytuację kryzysową*

- *uczniowie z istniejącymi przed epidemią trudnościami adaptacyjnymi czy zaburzeniami lękowymi, nastroju, depresyjni, z fobiami, problemami psychosomatycznymi*

- *uczniowie z niepełnosprawnościami (umysłowymi, fizycznymi)*

- uczniowie o niskich kompetencjach w samodzielnej nauce a także niskimi kompetencjami cyfrowymi, z nasilonymi trudnościami w nauce, osiągający słabe wyniki, silnie zestresowani nauką szkolną

3. Jakie mogą być **długotrwałe następstwa** (konsekwencje) dla zdrowia psychicznego i rozwoju zaburzeń psychicznych, które z większą siłą ujawnią się w okresie (po)pandemicznym ?

4. W jak sposób **wspierać** uczniów rok po pandemii, **wzmacniać** zdrowie psychiczne uczniów i nauczycieli, i w skuteczny sposób udzielać pomocy psychologiczno-pedagogicznej?

5. Z jakimi **wyzwaniami i dylematami** mierzą się obecnie, i będą musieli się zmierzyć po powrocie uczniów do nauki w szkole, wychowawcy (dyrektorzy szkół, nauczyciele, rodzice, specjaliści szkolni) ?

6. **W jaki sposób wzmocnić opiekuńcze, wychowawcze, profilaktyczne oddziaływania szkoły już dziś**, w czasie trwającej i nasilającej się wciąż pandemii i w czekającej nas przyszłości (zajęcia online, hybrydowe, jak i w bezpośrednim kontakcie z uczniami ?)

7. Jakie działania profilaktyczne i interwencje, wychowawcze, edukacyjne, prawnokarne podejmować, aby skutecznie przeciwdziałać różnym formom wykluczenia i przemocy oraz podnosić poziom bezpieczeństwa i zdrowia dzieci i młodzieży?

* Na część tych pytań próbowaliśmy odpowiadać w trakcie konferencji *Razem przeciw wykluczeniu. Dzieci i młodzież w (po) pandemicznych realiach społecznych*

Rozdział II.

Nierówności i wykluczenia edukacyjne

1. Diagnoza sytuacji - wzrost nierówności edukacyjnych w okresie pandemii
2. Przyczyny i przejawy wykluczenia edukacyjnego
3. Wykluczenia i problemy edukacyjne - wskaźniki i zjawiska
4. Kondycja psychiczna uczniów a problemy związane z nauką
5. Definicje wykluczenia - różne rodzaje i wymiary wykluczenia
6. Wyzwania
7. Pytania do badaczy i praktyków

Źródła i polecane raporty

1. Raport *Cyfrowe wyzwania stojące przed polską edukacją* Polski Instytut Ekonomiczny
2. *Jak przeciwdziałać wykluczeniom w edukacji ?* – Fundacja Katalist
3. Raport : *Problem wykluczenia cyfrowego w edukacji zdalnej*
4. *Pandemia w szkole - lekcja wykluczenia*
5. *Edukacja po lockdownie* Centrum Cyfrowe Alek Tarkowski
6. *Program wsparcia psychologiczno-pedagogicznego dla uczniów i nauczycieli w pandemii* (ORE 11.03.2021)

1. Wzrost problemów i nierówności edukacyjnych w czasie pandemii - diagnoza sytuacji

- W trakcie epidemii i nauki zdalnej ujawniły się i pogłębiły różnice i nierówności w sytuacji życiowej dzieci i młodzieży, w wymiarze zdrowotnym, w zakresie kondycji psychicznej, w sytuacji ekonomicznej edukacyjnej dzieci i ich rodzin
- Nastąpiło zablokowanie i silne ograniczenie możliwości realizacji potencjału rozwojowego uczniów, normalnego uczestnictwa w życiu społecznym, brak dostępu do dóbr i usług, deprywacja potrzeb co szczególnie dotknęło dzieci i młodzież z grup defaworyzowanych
- Pogłębiły się nierówności edukacyjne, powstała duża strata edukacyjna – jak ją nadrobić ?

2. Przyczyny i przejawy wykluczenia edukacyjnego

W raporcie *Jak przeciwdziałać wykluczeniom w edukacji* ? – grupa kilkudziesięciu ekspertów wskazała na następujące przyczyny nierówności edukacyjnych:

- **Zdrowotne** - przewlekła choroba, niepełnosprawność, zaburzenia psychiczne (silny związek pomiędzy samopoczuciem psychicznym a radzeniem sobie z nauką)
- **Kompetencyjne** - brak umiejętności samodzielnego uczenia się i zarządzania sobą, brak lub niewystracające kompetencje cyfrowe uczniów, rodziców a także nauczycieli
- **Środowiskowe (rodzinne)** - brak kompetencji, przemoc w rodzinie, uzależnienia, choroby psychiczne, brak aspiracji, niski kapitał kulturowy
- **Ekonomiczne** - brak środków na sfinansowanie korepetycji, złe warunki do nauki w domu
- **Techniczne** - cyfrowe – dostęp do urządzeń, do Internetu szerokopasmowego
- **Inne** - językowe, złe relacje, stygmatyzacje i selekcje szkolne

Przyczyny te zwykle kumulują się i są ze sobą powiązane jak w dominie, co z jednej strony oznacza, że likwidacja przyczyn jest zadaniem niezwykle trudnym i złożonym, z drugiej zaś poprawa i wsparcie w jednym z wymiarów może uruchomić pozytywny proces zmiany sytuacji.

Eksperti w raporcie *Jak przeciwdziałać....* zaproponowali 5 **rekomendacji**, których wdrożenie może przyczynić się do zwiększenia szans edukacyjnych uczniów i złagodzenia nierówności :

1. Odbudowanie relacji i wspieranie nauczycieli
2. Nauczanie hybrydowe na stałe - dopasowanie do indywidualnych potrzeb ucznia
3. Projekty i praca grupowa jako stała forma zajęć
4. Kreowanie przyjaznej przestrzeni szkolnej
5. Twórcze podejście do podstawy programowej

3. Wykluczenia i problemy edukacyjne - wskaźniki i zjawiska

- Uczniowie, którzy częściowo lub całkowicie wypadli z systemu edukacji, „zniknęli z radaru” - problem nie jest rozwiązany, nie znamy dokładnej liczebności tej zbiorowości (z obserwacji nauczycieli wynika, że w 48% szkół co najmniej jedno dziecko „zniknęło”, w szkołach branżowych 58%)
- „Ciche” znikające z systemu dzieci z rodzin dysfunkcyjnych - w warunkach izolacji obserwujemy silniejszy wpływ rodziny na dziecko - stałe przebywanie w domu z toksycznymi współmieszkańcami to najpoważniejszy czynnik ryzyka, dzieci ten otrzymują najmniejsze wsparcie w systemie nauczania zdalnego
- Uczniowie logują się, ale nie uczestniczą w lekcjach - co z tym zrobić ?

Autorzy raportu *Cyfrowe wyzwania stojące przed polską edukacją* (Polski Instytut Ekonomiczny 2020), zwracają uwagę na następujące problemy i **przejawy nierówności** :

- Nierówny dostęp do infrastruktury, bariery techniczne i konieczność współdzielenia sprzętu powodują wzrost luki edukacyjnej na korzyść osób będących w lepszej sytuacji ekonomicznej i z wyższymi umiejętnościami.
- Dostęp do komputera i łącza internetowego - w nauczaniu w pandemii dostęp może być ograniczony ze względu na konieczność współdzielenia sprzętu.
- Problemem może być także brak odpowiednich umiejętności cyfrowych rodziców.

- ok. 50-70 tys. uczniów nie ma żadnego komputera ani telefonu

- 25% uczniów współdzieli komputer z rodzicami i rodzeństwem

- „...edukację na odległość **trudniej prowadzić w szkołach wiejskich i mniejszych, prawdopodobnie z powodu braku odpowiednich zasobów**. Jak widać samo otoczenie szkoły stwarza nierówne szanse edukacyjne, a dochodzi do tego jeszcze indywidualna sytuacja społeczno-ekonomiczna dziecka. **Brak lub konieczność współdzielenia sprzętu, problemy z przepustowością sieci oraz nieznaną oprogramowania, a także brak lub ograniczone wsparcie ze strony rodziców** – to tylko wybrane kwestie, które tak jak samo nauczanie online mogą być źródłem stygmatyzacji i wykluczenia oraz prowadzić do wzrostu luki edukacyjnej na korzyść osób z wyższymi umiejętnościami cyfrowymi lub lepszym dostępem do technologii „
- W najtrudniejszej sytuacji znaleźli się uczniowie ze specjalnymi potrzebami, osoby niepełnosprawne, do potrzeb których zdalne programy są często nieprzystosowane .
- Nauczanie zdalne jest także wyzwaniem dla słabszych uczniów, którzy często mają niższą motywację lub też nie potrafią samodzielnie pracować.
- Możliwość monitorowania aktywności uczniów jest ograniczona, co ma negatywny wpływ na ich uczestnictwo w zajęciach i spadek zaangażowania.
- Nauczanie zdalne wymagało dużego zaangażowania rodziców w edukację dzieci, co częściowo wynikało z przyjętej przez nauczycieli strategii prowadzenia zajęć, sprowadzającej się do zlecania zadań do samodzielnej realizacji.

- Zamknięcie szkół wpłynęło nie tylko na efekty edukacyjne, ale także na relacje. W wyniku zamknięcia placówek edukacyjnych pogorszeniu uległy relacje między uczniami oraz nauczycielem i uczniami. Szkoła jest miejscem interakcji międzyludzkich oraz rozwijania umiejętności społecznych i emocjonalnych
- Stanowi też bezpieczną przystań dla dzieci dotkniętych przemocą w rodzinie i jest często pierwszym miejscem, które podejmuje działania na rzecz ochrony tych dzieci. Zamknięcie szkół ogranicza możliwość realizacji tych funkcji oraz potęguje zjawisko przemocy
- Dla wielu dzieci pochodzących ze środowisk defaworyzowanych, korzystających z bezpłatnych posiłków szkolnych, zamknięcie szkoły oznacza utratę najważniejszego posiłku w ciągu dnia

- **Straty i luki edukacyjne i ich wpływ na losy i kariery zawodowe i gospodarkę**

- Eksperci szacują, że pół roku wyłącznie nauczania zdalnego równa się stracie ok. 1/3 roku szkolnego, prowadzi do straty w przyszłych zindywidualizowanych zarobkach średnio o 3% przez całą długość trwania życia

- Przyszłe dochody roczników dotkniętych pandemią będą nie tylko niższe ale będą też charakteryzować się wyższymi nierównościami

- W wymiarze całej gospodarki mogą wystąpić straty ok. 1,5 % produktu krajowego brutto rocznie przez kilkadziesiąt lat, co wynika ze słabszych umiejętności uczenia się , kreatywności, samodzielności, inicjatywności, współdziałania

UNESCO w celu ratowania „**straconego pokolenia**” formułuje 4 kluczowe zalecenia :

1. Otworzyć ponownie szkoły
2. Lepsze finansowanie w edukacji
3. Nacelować edukację na wykluczonych
4. Wyobrazić sobie edukację od nowa

Pandemia COVID-19 ujawniła brak odpowiednich kompetencji nauczycieli i uczniów w zakresie korzystania z narzędzi cyfrowych w edukacji

Wykluczenie nauczycieli (?)– *sprzęt, kompetencje, metodyka, zasoby w języku angielskim*

4.Kondycja psychiczna uczniów a problemy związane z nauką (uczeniem się)

Istotnym problemem jest bardzo wyraźny związek pomiędzy słabą kondycją psychiczną a problemami doświadczanymi w związku z nauką zdalną.

(Raport : *Jak wspierać uczniów rok po epidemii ? Wyzwania i rekomendacje z obszaru wychowania, profilaktyki i zdrowia psychicznego-* Instytut Profilaktyki Zintegrowanej)

„To powiązanie między kondycją psychiczną a znośnością trudów nauki, widoczne jesienią 2020r., czyni prawdopodobnym taki oto scenariusz, że **uczniowie o najłabszej kondycji psychicznej zakończą okres nauki zdalnej zarówno w najgorszej formie psychofizycznej, jak i z największymi zaległościami i lukami w nauce.**

Działania na rzecz wsparcia psychicznego uczniów w dalszych fazach czasu epidemii, a także w okresie adaptacji do nauki stacjonarnej powinny uwzględniać ten fakt.

*Jednym ze sposobów jest **czasowe obniżenie wymagań jeśli chodzi o realizację podstawy programowej po to aby w pierwszej kolejności skoncentrować się na wyrównywaniu szans edukacyjnych** między uczniami, którzy gorzej znoszą czas epidemii, a tymi, którzy znoszą go lepiej (najczęściej dlatego, że mają w najbliższym otoczeniu lepszą sieć wsparcia).*

*Cele **dawki uderzeniowej** działań, aby dzieci poradziły sobie z wyzwaniami czasu epidemii i czasu adaptacji do szkoły stacjonarnej : (Rekomendacja 10)*

1. *Podniesienie kondycji psychicznej uczniów (15 godzin dydaktycznych)*
2. *Zbudowanie dobrych relacji i ponowna integracja klas*
3. *Pomoc w adaptacji do rytmu nauki stacjonarnej lub hybrydowej (a być może także pomoc w adaptacji do kolejnego okresu zamknięcia szkół)”*

Inne propozycje **wyrównywania szans** to:

praca w małych grupach, programy naprawcze, zajęcia wyrównujące, tutoring, zmiana w podstawie programowej, indywidualizacja metod pracy, rozwijanie motywacyjnych kompetencji nauczycieli, wspomaganie rodziców

5. Definicje wykluczenia - różne rodzaje i wymiary wykluczenia

- **Wykluczenie edukacyjne** to sytuacja, w której dziecko nie może realizować swojego potencjału rozwojowego z przyczyn pozostających częściowo lub całkowicie poza jego wpływem - przyczyny niezależne od dziecka
- **Wykluczenie** to niemożność (lub poważne ograniczenia) normalnego uczestniczenia w życiu w życiu społecznym, gospodarczym, kulturalnym, politycznym w wyniku :
 - braku dostępu do zasobów, dóbr, instytucji
 - ograniczenia praw społecznych
 - deprivacji potrzeb (niemożność zaspokojenia potrzeb)

Ograniczenie to nie wynika z przekonań jednostki, znajduje się poza kontrolą wykluczonej jednostki (grupy)

- **Wykluczenie społeczne** (ostracyzm) obejmuje takie zachowania jak:
 - dyskryminacja, stygmatyzacja, krzywdzące stereotypy, uprzedzenia
 - odrzucenie, wykluczenie z towarzystwa, grupy, niechęć , wrogość, szykanowanie, prześladowanie , ograniczanie wypowiedzi, nie słuchanie, nie odpowiadanie na pytania,
 - unikanie, ignorowanie, zaniechywanie, przedstawianie w złym świetle, obniżanie statusu

Nowe zjawiska, jakie pojawiły się w okresie epidemii :

- hejt skierowany do grup zawodowych (lekarzy, górników, niechęć do Azjatów, do grup „roznoszących zarazę” (lekarzy, osoby starsze , bezdomni , LGBT)
- grupy **podwójnie** wykluczone, poddane przemocy itp.(kobiety, dzieci z rodzin dysfunkcyjnych, osoby LGBT, cudzoziemcy, osoby z niepełnosprawnościami, osoby starsze)
- stygmatyzowanie chorych (Poradnik WHO *Zapobieganie stygmatyzacji społecznej*)

6. Wyzwania

1. Jak wyrównywać szanse życiowe i edukacyjne dzieci i młodzieży ?
2. Jak przerywać błędne koło wykluczenia, odtwarzania się nierówności ?
3. Jak zapobiegać kumulacji przyczyn wykluczeń (ekonomicznych, kulturowych, rodzinnych, środowiskowych, zdrowotnych , itp.?)
4. Jaka jest tu rola państwa (MEN), instytucji prywatnych(biznesu), samorządów, organizacji pozarządowych , szkół w zmniejszaniu nierówności i wyrównywaniu szans ?
5. Jak pracować w klasach z uczniami o nierównym poziomie wiedzy ?
6. Jak nadrabiać braki uczniów- czy w sytuacji długotrwałego stresu i trudności psychicznych można **szybko** wyrównać braki, jak je rozłożyć w czasie, jak motywować uczniów do pracy ?

7. Pytania *

1. W jaki sposób pandemia wpłynęła negatywnie, ujawniła i pogłębiła istniejące nierówności społeczne i edukacyjne (różne formy wykluczenia) - w szczególności w odniesieniu do dzieci i młodzieży - w dostępie do edukacji, usług zdrowotnych, pomocy psychologiczno-pedagogicznej i wpłynęła na ograniczenia (deprywację) w zaspokojeniu wielu potrzeb bytowych , bezpieczeństwa, wsparcia społecznego , przynależności oraz innych potrzeb rozwojowych dzieci i młodzieży ?
2. Na jakie rodzaje wykluczeń napotykają dzieci i młodzież obecnie i w przyszłości ?
3. Jak wyrównywać szanse dzieci i młodzieży i zmniejszać nierówności edukacyjne ?

4. Jak zapobiegać zjawiskom wykluczania i przemocy rówieśniczej, także cyberprzemocy jakie są ich przyczyny i skutki ?

4. W jaki sposób wzmocnić opiekuńcze , wychowawcze, profilaktyczne oddziaływania szkoły już dziś, w czasie trwającej i nasilającej się wciąż pandemii i w czekającej nas przyszłości (zarówno w formie online, hybrydowej jaki w bezpośrednim kontakcie z uczniami , szczególnie , że stoimy wobec sytuacji pogarszającego się zdrowia i kondycji psychospołecznej dzieci i młodzieży oraz ogromnych potrzeb w zakresie wsparcia psychologiczno-pedagogicznego i w zakresie edukacji (luka czy strata edukacyjna, narastające nierówności(dysproporcje) pomiędzy uczniami, wypadnięcie („ zgubienie z radaru”) wielu uczniów z systemu i groźba kolejnych wykluczeni w czasie(po)pandemicznym.

5. Jakie działania profilaktyczne i interwencje, wychowawcze, edukacyjne , prawnokarne podejmować , aby skutecznie przeciwdziałać różnym formom wykluczenia i przemocy, wyrównywać szanse dzieci , oraz podnosić poziom bezpieczeństwa i zdrowia dzieci i młodzieży?

* Na część tych pytań próbowaliśmy odpowiadać w trakcie konferencji *Razem przeciw wykluczeniu. Dzieci i młodzież w (po) pandemicznych realiach społecznych*

Rozdział III.

Przemoc (cyberprzemoc) i wykluczenie w czasie epidemii - przemoc rówieśnicza - hejt

Wstęp

1. Cyberprzemoc, wykluczenie, hejt, mowa nienawiści - definicje
2. Formy cyberprzemocy
3. Przyczyny, powody stosowania cyberprzemocy
4. Skutki cyberprzemocy
5. Cyberprzemoc, wykluczenie i hejt w czasach pandemii i izolacji społecznej
6. Skala problemów - wskaźniki i dane na temat przemocy w czasie pandemii
7. Wspieranie na odległość – co mogą zrobić dorośli, szkoła?
8. Szkolne przyczyny przemocy i dyskryminacji
9. Jak radzić sobie z przemocą w szkole - kierunki pracy wychowawczo-edukacyjnej?
10. Pytania do badaczy i praktyków

Źródła i polecane raporty

1. Raport *Negatywne doświadczenia młodzieży w czasie pandemii (2020)* Fundacja Dajemy Dzieciom Siłę
2. Program profilaktyczny IMPACT - Fundacja Dajemy Dzieciom Siłę
3. Platforma edukacyjna fundacji Dajemy Dzieciom Siłę (www.fdds.pl)
4. NIE HEJTUJ MNIE I NIE WYKLUCZAJ (materiały opracowane i przygotowane przez Poradnię dla Młodzieży autorstwa Zbigniewa Koziańskiego na Łódzkie Forum Przeciwno Mowie Nienawiści, Przemocy i Wykluczeniu)
5. Materiały z webinaru *Jak edukować o dyskryminacji i przemocy w sieci* -www.saferinternet.pl – webinaria z okazji Dnia Bezpiecznego Internetu 2021
6. *Cyberprzemoc w czasach zarazy* (w:) [www. e-pedagogika.pl](http://www.e-pedagogika.pl) (dostęp 15.03.2021)
7. Poradnik WHO *Zapobieganie stygmatyzacji społecznej*(dostęp 10.03.2021)

Wstęp

„Przemoc jest jedną z form wykluczenia, a wykluczanie jest jedną z form przemocy „

Problem cyberprzemocy i wykluczenia rówieśniczego jest ciągle **ważny i aktualny**, gdyż :

- dramatyczne są skutki krótko i długotrwałe przemocy (obniżona samoocena, zaniżone poczucie własnej wartości, trudności w nawiązywaniu kontaktów, przeżywanie negatywnych uczuć: osamotnienie, osaczenie, bezsilność, poniżenie, upokorzenie, lęk, rozpacz, smutek, zaburzenia somatyczne, częste epizody depresyjne, myśli a nawet próby samobójcze)

- był to ważny problem na Forum przeciwko mowie nienawiści i hejtowi NIE HEJTUJ MNIE I NIE WYKLUCZAJ (Łódź maj 2019), obecna konferencja jest kontynuacją tamtego wydarzenia

- problem nasilał się w ostatnich latach - szacuje się, że problem dotyczy od kilkunastu do nawet kilkudziesięciu % młodzieży- jako świadków, ofiar czy sprawców przemocy -IMPACT

- cyberprzemoc przybiera wiele różnorodnych form i przejawów obejmujących :

wyzywanie, poniżanie i ośmieszanie, straszenie (szantażowanie, wymuszanie), podszywanie się, rozpowszechnianie kompromitujących treści, wulgarne i złośliwe komentarze zdjęć i wpisów,, przerabianie i publikowanie ośmieszających zdjęć i filmów, publikowanie sekretów ofiar,, włamanie i przechwytywanie profilu, poczty, telefonu, podszywanie się, kradzież i przejęcie zasobów, zgłaszanie fikcyjnych nadużyć do moderatorów, zamieszczanie danych personalnych i zdjęć na portalach randkowych,, celowe ignorowanie działalności ofiary w sieci (wykluczanie, marginalizacja)

- 90% uczniów uważa, że przemoc jest zła, a tylko 17% reaguje, kiedy jest świadkiem przemocy, dlaczego - czy lęk przed wykluczeniem czy brakiem akceptacji grupy wygrywa z reakcją na przemoc w szkole ?

- w czasie pandemii przemoc przeniosła się do Internetu (patrz wskaźniki pkt.6)

- warunki pandemii sprzyjają różnym formom przemocy

- sprawcy poszerzają spektrum działań , a jednocześnie ofiary czują się jeszcze bardziej opuszczone , osamotnione , przestraszone- nie mają do kogo się zwrócić

- osłabły działania kontrole szkoły- nauczyciele i rodzice nie wiedzą, o tym problemie, nie wiedzą jak pomóc lub bagatelizują

- rówieśnicy też bagatelizują i są bezradni, obojętni, nie reagują czasami bezwiednie pogarszają sytuację

- klasowa (szkolna) przemoc jest trudniejsza do wykrycia niż przemoc offline

- co możemy zrobić : szkoła, wychowawcy, rodzice, młodzież, policja, jakie działania edukacyjne, profilaktyczne podejmować, jak wspierać uczniów na odległość

1.Czym jest cyberprzemoc – definicja pojęć :wykluczenie, hejt, mowa nienawiści

Cyberprzemoc (inne nazwy : cybermobbing, cyberbullying, agresja elektroniczna, elektroniczna przemoc rówieśnicza) - stosowanie przemocy poprzez:

prześladowanie, zastraszanie, nękanie, wyśmiewanie innych osób z wykorzystaniem Internetu i narzędzi typu elektronicznego takich jak: SMS, e-mail, witryny internetowe, fora dyskusyjne w Internecie, portale społecznościowe i inne. Osobę dopuszczającą się takich czynów określa się stalkerem.

Taka forma znęcania się nad swoimi ofiarami, zdaniem psychologów wynika z trzech powodów:

- łatwiej poniżyć, dyskredytować i szykanować, gdy istnieje szansa ukrycia się za internetowym pseudonimem i nie ma potrzeby konfrontacji z ofiarą oko w oko
- sprawca może spreparować poniżającą treść bez potrzeby reagowania na bieżąco, jak jest np. w przypadku rozmowy osobistej czy wideo
- sprawca może działać w dowolnym czasie, a ofiara nie ma możliwości ucieczki, jak jest w przypadku osobistych kontaktów – jej profil cały czas jest dostępny w sieci.

Prześladowanie przez internet jest szczególnie groźne dlatego, że kompromitujące czy poniżające materiały są dostępne w krótkim czasie dla wielu osób i pozostają w sieci na zawsze, jako kopie na wielu komputerach, nawet po ustaleniu i ukaraniu sprawcy.

Hejt

Pod pojęciem hejt przyjmujemy działanie w Internecie wymierzone w indywidualne osoby.

To opinia dotycząca konkretnej osoby wyrażona w sposób ostry, raniący i obrażający, wręcz „chamski”, w sposób wyrażający pogardę. Towarzyszy temu często wulgarny język.

Hejt można wyrażać w sposób: słowny, pisemny i obrazkowy.

Hejt dotyczy ludzi sławnych, ale też spotykają się z nim zwykli ludzie na forach internetowych, portalach typu facebook, ask.fm itd.

Hejt prowadzi do poważniejszego zjawiska jakim jest mowa nienawiści, a ta z kolei do wykluczenia, dyskryminacji i przemocy

Mowa nienawiści

Wg. Rady Europy Mowa nienawiści obejmuje wszelkie formy wypowiedzi, które szerzą, propagują czy usprawiedliwiają nienawiść rasową, ksenofobię, antysemityzm oraz inne formy nienawiści bazujące na nietolerancji m.in.: nietolerancję wyrażającą się w agresywnym nacjonalizmie i etnocentryzmie, dyskryminację i wrogość wobec mniejszości, imigrantów i ludzi o imigranckim pochodzeniu

Cyberbullying

Cyberbullying to **elektroniczna agresja rówieśnicza**, gdzie zarówno sprawca, jak i ofiara to młodzi ludzie najczęściej jakoś ze sobą powiązani (np. uczęszczający do tej samej klasy). Zwykle też jako cyberbullying traktuje się działania powtarzalne, których negatywne oddziaływanie na ofiarę jest rozciągnięte w czasie.

2. Formy cyberprzemocy

Cyberprzemoc może przybierać różne formy :

- Rozsyłanie kompromitujących materiałów
- Włamania na konta pocztowe i konta komunikatorów w celu rozsyłania kompromitujących wiadomości
- Dalsze rozsyłanie otrzymanych danych i wiadomości jako zapisu rozmowy, czy kopii e-maila
- Tworzenie kompromitujących i ośmieszających stron internetowych
- Podsywanie się pod inne osoby
- Wykluczanie z internetowych społeczności
- Publikowanie poniżających, często wulgarnych komentarzy i postów
- **Flood**, czyli przesyłanie wielkiej liczby wiadomości lub komentarzy które blokują skrzynkę odbiorcy.

3. Przyczyny- powody stosowania cyberprzemocy

- potrzeba uwagi i uznania ze strony otoczenia – obserwatorzy cyberprzemocy wyrażają swój podziw licznymi lajkami w mediach społecznościowych, a liczba wejść na YouTube świadczy o popularności sprawcy, który czuje się zauważony, ważny i wyjątkowy
- niemożność panowania nad własnymi trudnymi emocjami – sprawca nie potrafi ich rozpoznawać, opanowywać i rozładowywać w bezpieczny dla otoczenia sposób,
- brak umiejętności rozpoznawania emocji innych – dręczyciel nie odczuwa empatii, nie rozumie, co przeżywa ofiara; często odcina się od czucia cokolwiek
- brak wglądu we własne postępowanie – sprawca nie rozumie szkodliwości swoich czynów ani ich konsekwencji dla ofiary, nie łączy swoich działań z ich przykrymi następstwami
- naśladownictwo – dzieci i młodzież naśladowują tych, którzy im imponują oraz tych, którzy cieszą się popularnością; jeśli podziwiają sprawcę cyberprzemocy, mogą pójść w jego ślady
- brak hamulców moralnych – sprawca nie kontroluje się, nie uruchamia mechanizmów hamujących przemoc
- samoobrona – atakowanie innych chroni przed staniem się ofiarą; lęk przed zranieniem popycha do dręczenia innych
- słaba odporność na stres – sprawca nie potrafi radzić sobie konstruktywnie z nagromadzonym napięciem (stresem szkolnym, sytuacją rodzinną, izolacją), więc przekierowuje swoją złość i agresję na innych
- nuda – skoro nie można spotykać się z rówieśnikami, wychodzić do kina itp., trzeba szukać rozrywki w sieci; poszukiwanie nowych, bardziej wyszukanych sposobów dręczenia ofiar to forma spędzania czasu
- sadyzm – wielu sprawców czerpie przyjemność z krzywdzenia innych.

4. Skutki cyberprzemocy

Skutki cyberprzemocy mogą być dramatyczne w zależności od powagi aktu agresji, czasu trwania, wsparcia ze strony otoczenia dla ofiary, itp. Są skutki krótko i długotrwałe, takie jak : obniżona samoocena, zaniżone poczucie własnej wartości, trudności w nawiązywaniu kontaktów, przeżywanie negatywnych uczuć: osamotnienie, osaczenie, bezsilność, poniżenie, upokorzenie, lęk, rozpacz, smutek, zaburzenia somatyczne, częste epizody depresyjne, myśli a nawet próby samobójcze. Niektóre ofiary przemocy nie wrócą do szkoły.

W dokumencie PAN stwierdza się : *(Konsekwencje pandemii dla zdrowia psychicznego i edukacji dzieci i młodzieży)*

Doznawanie pośrednio bądź bezpośrednio aktów przemocy psychicznej i fizycznej we wczesnym wieku może trwale upośledzić rozwój zdolności poznawczych, emocjonalnych i społecznych. Sprzyja także rozwojowi w przyszłości zaburzeń psychosomatycznych i psychiatrycznych, uzależnień czy myśli samobójczych

5. Cyberprzemoc rówieśnicza, wykluczenie i hejt w czasie pandemii i izolacji społecznej

„ Przemoc jest jedną z form wykluczenia, a wykluczanie jest jedną z form przemocy „,

Wykluczenie społeczne (ostracyzm) obejmuje takie zachowania jak:

- dyskryminacja, stygmatyzacja, krzywdzące stereotypy, uprzedzenia
- odrzucenie, wykluczenie z towarzystwa, grupy, niechęć, wrogość, szykanowanie
- prześladowanie , ograniczanie wypowiedzi, nie słuchanie, nie odpowiadanie na pytania,
- unikanie, ignorowanie, zaniedbywanie, przedstawianie w złym świetle, obniżanie statusu

Przyczyny- motywy wykluczania

- lęk lub chęć ukarania osoby lub grupy za nieaprobowane w danym kręgu zachowania , przekonania
- korzyści z wykluczania – satysfakcja, poczucie kontroli (władzy), wzrost pewności siebie i poczucie bezpieczeństwa
- stereotypy i uprzedzenia prowadzące do dyskryminacji - mniejszości etniczne, grupy o niższym statucie społeczno-ekonomicznym, osoby starsze, osoby niepełnosprawne, z zaburzeniami psychicznymi, a także osoby odmienne pod względem cech fizycznych i psychicznych od większości – odizolowane, nieśmiałe , nieheteronormatywne, itp.

Konsekwencje wykluczenia

- deprywacja ważnych potrzeb – przynależności, poczucie sprawstwa, uznania
- odrzucenie społeczne zwiększa narażenie na stres, ryzyko zaburzeń psychicznych

- odczuwanie „bólu” emocjonalnego
- odczuwanie przykrych emocji : smutek, złość, lęk, uraza
- zmniejszenie empatii, emocjonalna obojętność
- odczuwanie „odrętwienia emocjonalnego” - apatia-obniżenie poczucia własnej wartości
- nabycie przekonania o byciu gorszym
- spadek zdolności poznawczych (słabsza uwaga, pogorszenie się wyników w nauce)
- osłabienie samokontroli - zaniebywanie obowiązków, pojawienie się rezygnacji i poczucia bezradności
- samospełniająca się przepowiednia - antycypacja wykluczenia - bierność - odrzucenie

Czas i okoliczności epidemii sprzyjają nowym formom hejtu i wykluczania

- hejt skierowany do grup zawodowych (lekarzy, górników, niechęć do Azjatów, do grup „roznoszących zarazę” (lekarzy, osoby starsze , bezdomni , LGBT)
- grupy **podwójnie** wykluczone, poddane przemocy itp.(kobiety, dzieci z rodzin dysfunkcyjnych, osoby LGBT, cudzoziemcy, osoby z niepełnosprawnościami, osoby starsze)
- stygmatyzowanie chorych (Poradnik WHO *Zapobieganie stygmatyzacji społecznej*)

Warunki pandemii i izolacji społecznej sprzyjają cyberprzemocy rówieśniczej

„W warunkach przeniesienia wielu aktywności życiowych do Internetu, przenosi się tam też przemoc rówieśnicza „ (zespół ds. Covid-19 przy PAN)

W opracowaniu „Cyberprzemoc w czasach zarazy „ czytamy :

„ ..Sprawcy przemocy poszerzają spektrum swoich działań(w pandemii). Wydaje się, że czują się także bardziej bezkarni. Poczucie sankcji wydają im się całkiem odległe nawet nierealistyczne. Jest więcej czasu na wymyślanie nowych, bardziej wyrafinowanych form dręczenia „

*„A ofiary czują się bardziej **udręczone, opuszczone, osamotnione i przestraszone**. Nie mają dokąd uciec, , nie ma z kim porozmawiać, nie ma przy nich wychowawcy, pedagoga szkolnego ani dyrektora”*

„Gdy mają dowody przemocy , nie mają odwagi przekazać ich dalej, nie wierzą ,że ktoś im pomoże”

Dlaczego uczniowie nie reagują na cyberprzemoc ?

90% uczniów uważa, że przemoc jest zła, a tylko 17% reaguje, kiedy jest świadkiem przemocy, dlaczego - czy lęk przed wykluczeniem lub brakiem akceptacji grupy wygrywa z reakcją na przemoc w szkole ?

Najwięcej informacji o cyberbullyingu mają inni członkowie klasy

Przyglądają się (wirtualnie) procesowi dręczenia i niezależnie od tego co myślą, zazwyczaj nie włączają się w obronę ofiary. W ten sposób przyczyniają się tylko do pogorszenia tej sytuacji”

Izolacja i nauka zdalna sprzyjają **nasileniu** zjawisk przemocy, gdyż :

- Dzieci i młodzież spędzają **całe dnie w sieci**, przy komputerze i telefonie – stały dostęp do Internetu
- Nikt nie jest w stanie kontrolować tego co robią lub w bardzo ograniczonym stopniu
- Nauczyciele są daleko, norm i sankcji nie trzeba się za bardzo obawiać
- Sprawcy mają większe niż dotychczas poczucie wolności i **bezkarności**
- Nauczyciele są zbyt zajęci, by zajmować się pojedynczymi przypadkami nękania
- Można gnębić innych przez cały dzień (lekcje przez Internet) – ofiarami padają uczniowie, rodzinstwo, nauczyciele – także w czasie zdalnych lekcji – wyśmiewanie, zawstydzanie, itp.
- Przy wyłączonych kamerkach i mikrofonach trudniej jest zidentyfikować sprawców
- Nauczycielom trudniej zabezpieczać dowody – słabo posługują się technologiami

6.Wskaźniki (dane) na temat przemocy w czasie pandemii

Dane z raportu *Negatywne doświadczenia młodzieży w czasie pandemii (2020)* fundacji Dajemy Dzieciom Siłę :

- **27 % dzieci i młodzieży** wieku 13-17 lat doznało co najmniej jednej z dwunastu badanych form krzywdzenia (w okresie od kwietnia do końca czerwca 2020 roku)

- krzywdzenia istotnie częściej doświadczyły dziewczyny niż chłopcy (35% do 19 %), starsze nastolatki częściej niż młodsze – 33% do 23%

- Doświadczenia krzywdzenia występowało wyraźnie częściej w grupie osób, które mieszkały z osobą , która nadużywała środków psychoaktywnych (51 % do 23%) lub osoba cierpiąca na chorobę psychiczną (51% do 23%)

- **przemocy ze strony rówieśników doświadczyło 15 % badanych (dziewczyny - 19%, chłopcy – 11%)**

- Co 10 osoba stwierdziła, że została specjalnie uderzona przez rówieśnika a co piąta skarżyła się na ból , siniaki, skaleczenia lub złamania

- co 10 % doświadczył przemocy ze strony bliskiej osoby dorosłej, 5,4% była świadkiem przemocy wobec rodzica lub dziecka

- wykorzystania seksualnego doświadczyło 10% badanych, bez kontaktu fizycznego - w tym 2,6 % z kontaktem fizycznym

- nastąpił ponad 2-krotny wzrost liczby osób często doświadczających cyberprzemocy (doświadczanie cyberprzemocy 3 razy lub więcej w okresie ostatniego miesiąca przed badaniem) zarówno wśród dziewcząt, jak i wśród chłopców (z poziomu 2% do poziomu 5%)

Ponadto :

- 3% nastolatków podejmowało próby samobójcze

- 6,5 % zaczęło się okaleczać ale, 4 % częściej niż wcześniej, 48% rzadziej niż wcześniej

- **30 % czuło się gorzej**, 18 % lepiej, 48 % tak samo jak przed epidemią

- Znacznie mniej wsparcia mają osoby , które doznawały przemocy

- 15% nie ma do kogo się zwrócić, w tym ci , którzy doznają przemocy częściej, (17% do 6%)

- 6% wskazało na nauczyciela, 5 % na pedagoga- psychologa (tylko)

7. Wsparcie na odległość – jak pomagać i reagować na przemoc w czasie nauki zdalnej ?

Co możemy zrobić : szkoła, wychowawcy, rodzice, młodzież, policja, profilaktyka i interwencja. Jak udzielać wsparcia na odległość ?

Podobnie jak w przypadku „zwykłej” przemocy, także i tu ważne jest :

- trafne określenie problemu oraz szybka i stanowcza interwencja dorosłych: nauczycieli lub rodziców.
- warto działać wielotorowo, czyli angażować zarówno szkołę jak i rodzinę.
- potrzebna jest edukacja w zakresie profilaktyki, rozpoznawania i przeciwdziałania cyberprzemocy.
- nauczyciele i wychowawcy powinni jak najczęściej rozmawiać z uczniami o zagrożeniach bezpieczeństwie w sieci, można poświęcić na to całą lekcję, np. wychowawczą.
- ważne informacje i porady warto wplatać we wszystkie zajęcia zdalne
- uczmy netykiety – co wolno a czego nie wolno w komunikacji za pośrednictwem
- systematycznie sprawdzajmy, czy wszyscy uczniowie stosują się do przyjętych zasad, uwrażliwia na odstępstwa od przyjętej normy. Jeśli coś nas zaniepokoi, można założyć, że mamy do czynienia z jakąś formą cyberprzemocy.

- potrzebne jest edukowanie nauczycieli, uczniów i rodziców może odbywać się w postaci webinarów prowadzonych przez przeszkolonych specjalistów, np. pedagoga szkolnego, policjanta lub informatyka.
- udostępniamy uczestnikom szkoleń materiały informacyjne, wskazówki oraz listy przydatnych adresów, telefonów i stron internetowych
- informujemy o incydentach i jak się przed nimi zabezpieczać i gdzie zgłaszać podejrzenia o stosowaniu cyberprzemocy wobec innych członków klasy.
- od czasu do czasu uczniowie i ich rodzice powinni wypowiadać się na temat zagrożeń lub przejawów przemocy w ankietach.
- dyskretnie monitorujemy uczniów , którzy w przeszłości stosowali przemoc

Praca z **ofiarami i sprawcami** prawdopodobnie będzie odbywała się zdalnie, choć lepiej byłoby organizować spotkania w szkole lub poradni psychologiczno-pedagogicznej w obecności przygotowanych do tej roli specjalistów. Zatem, w miarę możliwości, należy stwarzać taką możliwość uczniom i ich rodzicom.

8.Szkolne przyczyny przemocy i dyskryminacji

Przemoc ma wiele przyczyn, część z nich ma swoje źródła w szkole .

Szkolne przyczyny przemocy i dyskryminacji to:

- tolerancja (nauczycieli, uczniów, rodziców, otoczenia społecznego) wobec zachowań przemocowych (traktowanie jako niegroźnych zachowań: wyśmiewanie, przezywanie)
- samotność wychowawców i wychowawczyń wobec problemu
- niespójne zasady i metody działania wśród nauczycieli
- lęk i bezsilność nauczycieli
- sporadyczne interwencje, brak konsekwencji
- brak systemowej pracy z całą klasą i społecznością szkolną
- bezkarność uczniów, którzy krzywdzą, poniżają, upokarzają, izolują, wykluczają
- nieskuteczne kary, brak konsekwencji
- brak działań długofalowych

Dlaczego dzieci i młodzież nie zgłaszają przemocy dorosłym (nauczycielom) ?

Uczniowie nie zgłaszają przypadków stosowania przemocy nauczycielom (dorosłym), gdyż :

- boją się agresora

- uważają, że ofiara jest sama sobie winna (moralne dystansowanie się)
- nie wierzą, że ktoś pomoże, że interwencja dorosłych tylko pogorszy sytuację
- boją się posądzenia o „donoszenie”
- nie wiedzą komu i jak zgłosić- w szkole brakuje skryptów zgłaszania
- obawiają się, że stracą stabilną pozycję w klasie, boją się wykluczenia

Co sprzyja zgłaszaniu incydentów przemocy przez uczniów ?

- pozytywny klimat szkoły
- stanowcze stanowisko nauczycieli wobec przemocy (niezgoda na przemoc)
- zaufanie konkretnej osobie w szkole, wiara w jej umiejętności i możliwości wsparcia
- wsparcie rówieśników
- jasne zasady zgłaszania przypadków przemocy (poufność, anonimowość)
- łatwy pierwszy kontakt/ rozpoczęcie rozmowy

9. Jak radzić sobie z przemocą w szkole – kierunki pracy wychowawczo-edukacyjnej

A. Budowanie pozytywnego klimatu szkoły - dobrych relacji

- ustanawianie norm szkolnych, wzmocnień i konsekwencji
- budowanie zdrowych, pozytywnych relacji w sieci
- pozytywne i wspierające relacje a nauczycielami
- integracja klasy i uczniów wokół pozytywnych wartości

B. Edukacja w zakresie przeciwdziałania, rozpoznawania przemocy

- rozmowy o zagrożeniach w sieci
- dostarczanie wiedzy o zjawiskach dyskryminacji, przemocy
- ćwiczenie umiejętności – interpersonalnych rozwiązywania konfliktów,
- rozwijanie empatii, umiejętności asertywnego reagowania

C. Skuteczne systemy interwencyjne (skuteczne procedury) – stanowcze stanowisko i szybkie reakcje nauczycieli wobec przemocy

10. Pytania *

1. Czy okres pandemii nasilił (lub może nasilić) zjawiska przemocy (cyberprzemocy) rówieśniczej i praktyki wykluczania, jako jednej z form tej przemocy ?

2. Jaki formy cyberprzemocy mają miejsce wśród dzieci i młodzieży, i na jakie zagrożenia narażone są dzieci w przestrzeni wirtualnej , w związku z masowym i wielogodzinnym używaniem technologii informacyjno-komunikacyjnych (TIK) - „Przemoc przeniosła się do internetu” i jakie to niesie za sobą skutki dziś i jutro

Przesłanki nasilenia zjawiska cyberprzemocy w czasach zarazy :

-zwiększone poczucie bezkarności i swobody („wolności”) sprawców wobec osłabionych możliwości kontroli i skutecznego reagowania ze strony nauczycieli w sytuacji zdalnej edukacji

- zwiększona obecność Tik-ów w życiu młodzieży i brak alternatywnych sposobów spędzenia czasu,

- odreagowywanie(rozładowywanie) napięć poprzez zachowania przemocowe) , stresów, frustracji , nudy, które przyniosła pandemia i nauka zdalna

3. Jak zapobiegać zjawiskom wykluczania i przemocy rówieśniczej, także cyberprzemocy?

4. Co szkoła i nauczyciele (wychowawcy)ale także sama młodzież mogą i powinni robić, aby zapobiegać(przeciwdziałać) i skutecznie interweniować w sytuacji wystąpienia cyberprzemocy ?

5. Jakie działania profilaktyczne i interwencje, wychowawcze, edukacyjne , prawnokarne podejmować , aby skutecznie przeciwdziałać różnym formom wykluczenia i przemocy oraz podnosić poziom bezpieczeństwa i zdrowia dzieci i młodzieży?

*Na część tych pytań próbowaliśmy odpowiadać w trakcie konferencji *Razem przeciw wykluczeniu. Dzieci i młodzież w (po) pandemicznych realiach społecznych*

**Programy i scenariusze lekcji
dotyczące profilaktyki
przemocy (cyberprzemocy) i hejtu**

SELMA

Social and Emotional Learning for Mutual Awareness

Kompetencje społeczne i emocjonalne przeciw krzywdzeniu

(Social and Emotional Learning for Mutual Awareness) to europejski projekt edukacyjny, który porusza problem mowy nienawiści i hejtu online poprzez rozwijanie i zwiększanie świadomości, tolerancji i szacunku. Adresowany jest do młodzieży w wieku 11-16 lat

- Wszystkie materiały projektu SELMA można swobodnie przeglądać i pobierać poprzez stronę: <https://hackinghate.eu/toolkit/resources>

Cele :

- **Poznawanie emocji i rozwijanie umiejętności społecznych**

-Pomaga młodym osobom wykształcić wrażliwość, świadomość swojej roli w społeczeństwie

-Budować zdrowe relacje społeczne

- **Umiejętności korzystania z Internetu**

- Pozwala młodym osobom odpowiedzialnie analizować, oceniać i tworzyć przekazy online

- **Edukacja obywatelska**

-Wspiera nastolatki w podejmowaniu konstruktywnych i etycznych wyborów związanych z własnym zachowaniem oraz interakcjami społecznymi

IMPACT

Interdyscyplinarny Model Przeciwdziałania Agresji i Cyberprzemocy

Scenariusze zajęć mających na celu przekazanie dzieciom wiedzy na temat zagrożeń oraz rozwijanie umiejętności ochrony w sytuacjach wystąpienia zagrożenia przemocą.

Czas trwania: 10 x 45 lub 90 minut.

Adresaci: młodzież w wieku 13-16 lat.

Pliki do pobrania:

[Kursu e-learning wprowadzający w program IMPACT](#)

[Podręcznik ze scenariuszami](#)

Cele :

1. Rozwijanie i wzmacnianie kompetencji indywidualnych i społecznych mogących ograniczać zachowania agresywne - stymulowanie empatii, inteligencji emocjonalnej, ćwiczenie przyjmowania perspektywy innych, refleksyjnego trybu przyswajania informacji, zwiększanie kompetencji w zakresie efektywnej komunikacji

2. Redukcja czynników ryzyka cybersprawstwa, cyberwiktyimizacji oraz zachowań świadków wzmacniających agresję elektroniczną, modyfikacja zachowań niepożądanych w kierunku intensyfikacji konstruktywnych, twórczych działań w sieci

3. Zwiększenie bezpieczeństwa funkcjonowania młodzieży w sieci, budowania świadomości na temat własnej prywatności i ochrony prywatnych treści oraz edukacja o odpowiedzialności za działanie w sieci

NIE HEJTUJĘ - REAGUJĘ

Scenariusz zajęć, których celem jest zwiększenie świadomości dotyczącej problemu hejtu, cyberprzemocy oraz mowy nienawiści, ze szczególnym uwzględnieniem *roli świadka* w tych procesach.

Czas trwania: 45 minut.

Adresaci: dzieci w wieku 7-12 lat.

PRZYTUŁ HEJTERA

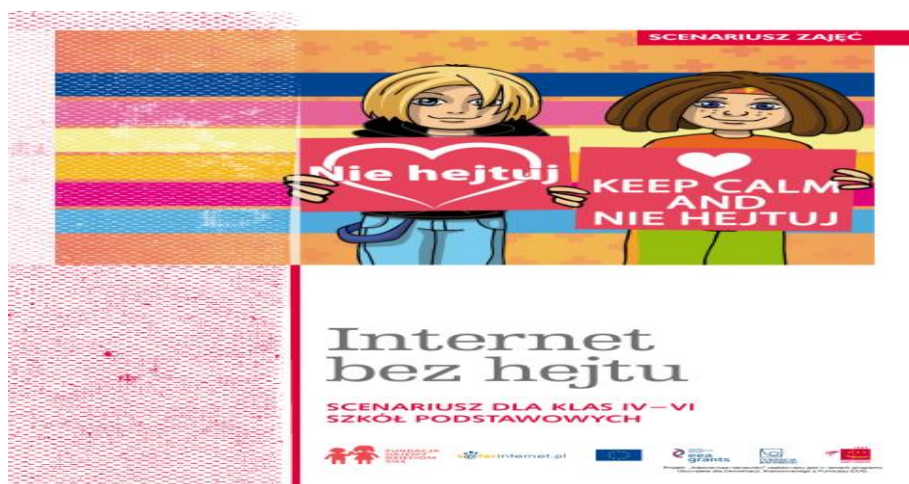

Scenariusz zajęć, których celem jest uwrażliwienie młodych ludzi na problem *obrażania w internecie*.

Czas trwania: 45 minut.

Adresaci: młodzież w wieku 15-18 lat.

INTERNET BEZ HEJTU

Scenariusz zajęć skierowanych na uwrażliwienie młodych ludzi na problem *obrażania w internecie*.

Czas trwania: 45 minut.

Adresaci: dzieci w wieku 10-12 lat

ZAMIAST HEJTU

Scenariusz zajęć zwiększających świadomość dotyczącą problemu *obrażania w sieci*.

Czas trwania: 45 minut.

Adresaci: młodzież w wieku 13-16 lat.

RESQL - SWPS

- Nowoczesna aplikacja i innowacyjny system wspierający szkoły w rozwiązywaniu problemów przemocy rówieśniczej.
- Monitorowanie i zwalczanie przemocy w szkole

RESQL to *innowacyjny system wspierający szkoły w rozwiązywaniu problemów przemocy rówieśniczej* stworzony przy pełnym uczestnictwie społeczności szkolnej (uczniów, nauczycieli, dyrektorów i rodziców) w oparciu o przeprowadzone przez nasz zespół badania, warsztaty z nauczycielami i uczniami oraz pilotaż działania systemu.

Istotne problemy związane z przemocą w szkole :

1. *Występowanie przemocy szkolnej* w różnych przejawach : fizycznej , werbalnej, relacyjnej , psychicznej , cyberprzemocy
2. Brak *bezpiecznego i anonimowego systemu zgłaszania* personelowi szkoły incydentów przemocy
3. Brak *ogólnoszkolnego systemu prewencyjno-interwencyjnego*, procedur działań dla nauczycieli i wychowawców

RESQEL wychodzi na przeciw tym wyzwaniom i oferuje :

1. Aplikację mobilną umożliwiającą zgłaszanie incydentów przemocy - obsługę tych zgłoszeń przez nauczycieli i interwentów
2. Zestaw interwencji ułatwiających pracownikom podejmowanie decyzji i zaplanowanie działań - materiały na temat reagowania szkoły w sytuacjach kryzysowych
3. Przetestowane scenariusze lekcji wychowawczych dotyczących przemocy, relacji w klasie, klimatu szkoły

